
МОВА МЕДІА

УДК 070:811.161.2'27]:314.151.3-054.73

DOI 10.32840/cru2219-8741/2022.2(50).20

Т. П. Вільчинська

*професор кафедри загального мовознавства і слов'янських мов
декан факультету філології і журналістики
e-mail: tetyana_v@ukr.net, ORCID: 0000-0003-4881-613
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027*

О. К. Вільчинський

*доцент кафедри журналістики
e-mail: vilchuk2008@ukr.net, ORCID: 0000-0001-8369-1692
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027*

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНА ПРИРОДА КОНЦЕПТУАЛІЗОВАНОГО ПОНЯТТЯ ПЕРЕСЕЛЕНОЇ ОСОБИ В МЕДІАТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ ГАЗЕТИ «ВІЛЬНЕ ЖИТТЯ ПЛЮС»)

Мета дослідження. Мета статті – з'ясувати семантико-когнітивну природу концептуалізованого поняття на позначення переселеної особи, змушеної змінити місце свого проживання в 2014 і 2022 рр., через загрозу власному життю у зв'язку з воєнними діями в Україні.

Методологія дослідження. Як основний використано метод концептуального аналізу, що передбачає виявлення різних семантичних ознак концепту, особливостей його вербалізації, ментального поля та поєднує різні методики й прийоми.

Результати. Проведений аналіз показав, що вказаний концепт, реалізований у регіональному виданні, є полісемантичним, когнітивно багатограним, оцінно маркованим. У досліджених медіатекстах він характеризується розгалуженою системою назв та помітно розширює свою семантику, насамперед через вказівку на напрям і причини переселення, необхідність соціальної та правової підтримки переміщених осіб, їхні очікування в майбутньому тощо.

Наукова новизна. У статті вперше реалізовано когнітивний підхід до аналізу матеріалів про переселенців, широко презентованих у тернопільській газеті «Вільне життя плюс» за 2014, 2022 рр.

Практичне значення. Вивчення семантико-когнітивної природи концептуалізованого поняття переселеної особи важливе під час розроблення рекомендацій щодо толерантних комунікацій із питань біженства на рівні держави, ЗМІ та громадськості, а також в аналітичній діяльності, пов'язаній із забезпеченням інформаційної безпеки в Україні.

Ключові слова: переселена особа, переміщена особа, біженець, концептуалізоване поняття, медіатекст, «Вільне життя плюс».

I. Вступ

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю дослідження концептуалізованого поняття тимчасово переселеної особи, насамперед з огляду на активізацію відповідних процесів в Україні у зв'язку з російською агресією. Тому якщо раніше науковці звертали увагу на малодослідженість питання щодо прав та обов'язків вимушено переселених людей, то сьогодні в умовах відкритої війни з Росією важливо, щоб це поняття не викликало хибних уявлень у громадськості, не супроводжувалося негативними конотаціями та не сприяло їх закріпленню в національно-мовній картині світу українців.

Події в Україні за останнє десятиліття, а саме анексія Криму та частини Донбасу в 2014 р. і повномасштабна російсько-українська війна, що розпочалася 24 лютого 2022 р., актуалізували низку дослідницьких завдань. Значною мірою це стосується українських лінгвоконцептуальних, лінгвокультурологічних шкіл, які спрямовують свою діяльність у прикладному напрямку.

В українському мовознавстві сформовано ідею лінгвокультурних аспектів комунікативної толерантності (Ф. Бацевич, Л. Юдко). Так, Ф. Бацевич зазначає, що толерантність є позитивною моральною якістю людини, її сутність полягає в ціннісній ментальній установці на повагу «до думок, переконань і форм поведінки іншої особи, неповторності Іншого»; це «категорія, перш за все, міжособистісної інтеракції, основою якої є постійне спілкування членів суспільства» [1, с. 109]. Незнання чи неврахування специфіки мовленнєвої поведінки всіх членів лінгвокультурної спільноти може призвести, на думку вченого, до «значної кількості комунікативних невдач та/або порушення толерантного спілкування як у межах однієї лінгвокультури, так і у випадку міжкультурної інтеракції» [1, с. 110].

Щодо проблеми біженства, то до її розв'язання здебільшого долучаються вітчизняні науковці, які працюють у галузях юриспруденції, соціології, права (С. Бритченко, М. Буроменський, О. Гончаренко, Н. Грабар, О. Малиновська, В. Новік та ін). Разом із тим спостерігаємо зростання наукового інтересу і серед філологів, які, з одного боку, порушують низку загальнотеоретичних питань, як-от: європейський соціолінгвістичний контекст та Україна (Б. Ажнюк), українські дискусивні практики останніх років і проблеми вивчення мовної ситуації (Т. Радзівська), гендерний вимір стратегічних комунікацій (Л. Компанцева, К. Левченко), сучасна інформаційно-психологічна війна в парадигмах лінгвістики впливу (Н. Слухай, О. Снитко), а з іншого – безпосередньо досліджують проблеми біженства, еміграції (С. Матвеева, А. Мільо, Н. Сидоренко). Щодо зарубіжної традиції, то тут увагу привертають праці таких науковців, як Г. Арендт, П. Биман, Ф. Епперт, Ф. Лідке, В. Мессінг, Д. Шульц.

Водночас констатуємо недостатнє вивчення процесів, пов'язаних із переселенням українців, у медійних, зокрема газетних, текстах. Адже саме медіатизація публічної сфери життя, за словами І. Михайлина, засвідчує «процес зростання в різноманітних галузях людської діяльності ролі журналістики до такої міри, що вона стає істотним чинником у визначенні порядку денного, репрезентації осіб, артикуляції та розв'язанні проблеми» [4, с. 154]. На думку дослідника, «посилення залежності більшості населення розвинутих країн у галузі формування громадської думки від картини світу, створеної мас-медіа та наданої споживачам новин у користування, є одним із чинників такої медіатизації» [4, с. 155].

Зауважимо, що важливим джерелом, «здатним подавати через невеликі проміжки часу оперативну, актуальну, різноманітну, цікаву інформацію» [4, с. 24], традиційно залишається газета.

Із 90-х рр. ХХ ст. поширення набув термін «якісна преса». Саме їй, за словами Б. Потятиника, «властиві стримане оформлення, дотримання загальноприйнятних у суспільстві і журналістському середовищі етичних норм і почуття суспільної відповідальності, що викликає особливе довір'я аудиторії і дозволяє використовувати матеріали цих медіа для підготовки і прийняття важливих рішень у царині громадсько-політичного життя» [5, с. 36–37]. До таких на теренах Тернопільщини повною мірою належить всеукраїнська незалежна громадсько-політична газета «Вільне життя плюс».

Попри те, що газета виходить із 1939 р. і має найбільший тираж в області, матеріали про переселенців, широко презентовані на її шпальтах, особливо в період воєнних дій в Україні (2014, 2022 рр.), залишаються недостатньо вивченими.

II. Постановка завдання та методики дослідження

Метою статті є з'ясувати семантико-когнітивну природу концептуалізованого поняття на позначення особи, змушеної змінити місце свого проживання в умовах воєнної агресії Росії в 2014 і 2022 рр., в українському газетному медіатексті.

Як основний використовували метод концептуального аналізу, що передбачає виявлення різних семантичних ознак концепту, особливостей його вербалізації, ментального поля тощо та поєднує різні методики і прийоми, тобто «виявляє тенденцію до конвергенції і злиття, хоча більшість із них все ще демонструє креативні можливості авторських теорій» [8, с. 171]. На думку А. Вежбицької, саме такий метод дозволяє за участю обмеженого набору семантичних універсальних елементів виявити все розмаїття породжуваних людиною ідей-концептів, що втілюються в лексичних одиницях, а також ціннісні орієнтації, специфічні для тієї чи іншої культури, та реконструювати особливості національної ментальності [11].

III. Результати

Відомо, що в результаті функціонування концептів відбувається актуалізація їхньої семантики. Зазвичай це складний процес її розгортання, зумовлений взаємодією значення основних імен концепту з іншими елементами тексту, унаслідок чого виникають «додаткові смисли», що сприяє більш повному розкриттю семантичного потенціалу мовної одиниці.

Щодо концептуалізованого поняття переселеної особи, то в сучасній українській мові його насамперед вживають на позначення людей, що «залишили місце свого проживання під час війни або стихійного лиха», а також тих, «які внаслідок обґрунтованих побоювань стали жертвою

переслідувань за ознаками расової, національної належності тощо залишають місце свого проживання» [2, с. 80].

У синонімічних словниках української мови зафіксовані такі назви, як *біженець*, заст. *біглий*, *переселенець*, *емігрант* та *іммігрант*, *втікач* (*утікач*, *тікач*) та деякі інші і зазначається, що це люди, «які переселяються, переселилися на нове місце проживання» [7].

Констатуємо, що у зв'язку з подіями останніх десятиліть розроблено низку довідкових видань, де пропонуються різні визначення у сфері міграції. Зокрема, створити глосарії відповідних термінів уповноважені міграційні органи країн ЄС [9]. Такі глосарії ґрунтуються на положеннях міжнародних законодавчих документів щодо міграції та пропонують їхнє тлумачення з урахуванням національної специфіки, як-от в одному з документів Німеччини, яка повною мірою ще в середині ХХ ст. відчула на собі всі наслідки біженства. Тут переселенцями вважають етнічних німців та їхніх нащадків, «примусово виселених із попереднього місця проживання і визнаних у правовому полі як вигнанців,... які мають законне право бути прийнятими в Німеччині» [10].

В українській лінгвокультурі після подій 2014 р. виникає поняття внутрішньо переміщеної особи, тобто такої, яку також «змусили залишити своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини тощо» [6].

Основними назвами на позначення людини, змушеної через військову агресію змінити місце свого проживання, у досліджуваних медіатекстах є насамперед *переселенець*, *переміщена особа* і *біженець*, пор.: *Внаслідок нападу сотні тисяч українців, переважно зі сходу нашої держави, стали переселенцями* [3, 2022, № 27]; *Підприємці збирають речі для переміщених осіб* [3, 2022, № 19] і *Західна Україна залишається потужним місцем, де допомагатимуть біженцям* [3, 2022, № 25].

Зауважимо, що російська агресія 2014 р. та війна, що розпочалася 24 лютого 2022 р., актуалізувала до вжитку розгалужений ряд назв на позначення осіб, які через загрозу життю змінили місце свого проживання. Оскільки парадигма таких понять в Україні ще не сформована, то спостерігаємо й певну неузгодженість у їхніх дискурсивній реалізації. Здебільшого в газетних матеріалах акцентується увага на вимушеній і тимчасовій природі процесів переселення, на внутрішньому переміщенні українців, напр.: *Спілкування з психологом допоможуть вимушено переселеним адаптуватися до нового середовища* [3, 2022, № 22]; *У лікувальних закладах перебуває 381 тимчасово переміщена особа* [3, 2022, № 19]; *У Почаївському вищому професійному училищі №21 провели весняний турнір із шашок для внутрішньо переміщених осіб* [3, 2022, № 21]; *Також чимало громадян стали осередками допомоги переселеним українцям* [3, 2022, № 25]. Це дає підстави виділити низку концептуальних ознак на зразок: 'вимушено переселені', 'тимчасово переселені', а також 'внутрішньо переселені' або 'переселені українці'.

Загалом реалізацію концептуального смислу 'суб'єкт біженства' в газетних текстах засвідчують численні одно-, дво- та багатокомпонентні номінації, назви прикладкового та парафрастичного типу, в яких експлікуються вказівки на стать переміщених осіб, вік, місце, причину та ін., як-от: *переселенка*, *біженка*, *діти-переселенці*, *гості міста*, *люди з різних куточків України*, *переселенці зі сходу*, *біженці зі Слов'янська*, *громадяни з областей, де ведуться бойові дії*, *ті, які приїхали до Тернополя за порятунком* та ін. Пор.: *Не хочу переповідати якихось історій із чужих слів чи на рівні чуток..., як-от про намагання за кошти, отримані у статусі біженки, зробити косметологічну операцію* [3, 2022, № 29]; *Окрім того, волонтери організували для дітей-переселенців спортивні ігри* [3, 2022, № 23]; *Школа писанкарства, об'єднала місцевих мешканців із жителями інших міст, які через війну тимчасово проживають у Тернополі* [3, 2022, № 27]; *Цього дня мистецтво орігамі опанували 16 юних учасників, серед яких було шестеро гостей нашого міста...* [3, 2022, № 32].

Розмаїття медіатекстів, що опубліковані на шпальтах «Вільного життя плюс» після 24 лютого 2022 р., тобто з початком російсько-української війни, дає змогу виділити низку інших індивідуальних смислів, які формують семантичну структуру концептуалізованого поняття переселеної (переміщеної) особи, біженця. Так, до ядерних, представлених у численних контекстах, належить такий концептуальний фрагмент, як 'ті, які характеризуються за напрямком переміщення', пор.: *У майстер-класах школи писанкарства взяли участь понад 40 переселенців із Києва, Чернігова, Миколаєва, Лисичанська, Житомира* [3, 2022, № 27] та *У майстер-класі із писанкарства, що відбувся у гуртожитку Теребовлянського фахового коледжу культури і мистецтва, участь взяли наші гості із центру і сходу України* [3, 2022 № 30]. Якщо зіставимо медіатексти часів першої російської агресії в 2014 р. і повномасштабної агресії в 2022 р., то побачимо, наскільки розширилася географія місць, звідки переселяються люди. Раніше це були переважно біженці з Криму, Донецька і Луганщини, тепер – майже з половини території України. Пор.: *Переселенка із Донецька Христина Гурська розповідає про війну в рідному місті, про дітей, які не пішли до школи, і про мародерства сепаратистів* [3, 2014, № 72] або з інтерв'ю: – *З яких регіонів до нас прибули переселенці чи планують це зробити? – Із Запорізької, Дніпропетровської областей, багато з-під Києва, Харкова, є із Сум* [3, 2022, № 25]. Хоча нерідко автори наголо-

шують саме на національній ознаці переселенців, як-от: *Допомагають воїнам і біженцям з України* [3, 2022, № 32].

З указаним фрагментом певною мірою корелює той, що акцентує увагу як на новому місці локалізації переселенців загалом, так і конкретному місці перебування, пор.: *На Тернопільщині знайшли притулок тисячі українців із міст, де ведуться активні бойові дії* [3, 2022, № 19] та *... частину біженців поселяємо в готелі* [3, 2022, № 25]; *Спортивні зали стали притулком для біженців* [3, 2022, № 19] чи *... надають безкоштовний притулок переселенцям у школах, садочках, будинках культури та комунальних установах* [3, 2022, № 19].

Серед ядерних семантичних компонентів у структурі досліджуваного поняття й такий, як 'каузація біженства', через котрий об'єктивуються уявлення про причини біженства, насамперед активні бойові дії, страх за своє життя, окупацію, напр.: *720 тих, які приїхали до Тернополя за порятунком від російських ракет, снарядів, мін, від знущань, катувань і смерті...* [3, 2022, № 29]; *Люди, втікаючи від війни, знайшли притулок у Чорткові...* [3, 2022, № 29] або в газетному матеріалі за 2014 р.: *Російська окупація Криму змусила тисячі мешканців півострова залишити власні домівки та виїхати до материкової України* [3, 2014, № 86].

Автори газетних публікацій намагаються подати портрет сучасного українського біженця. Це засвідчує концептуальний смисл 'ті, які характеризуються певними фізичними і психологічними ознаками', напр.: *Опікуються молодю жінкою-переселенкою, яка потрапила до лікарні, волонтери* [3, 2014, № 72] або *Стоїть наша дівчинка Юля, якій 8 років, із переселенців, скута, в очах страх* [3, 2022, № 29]. Здебільшого вказаний смисл є оцінно маркованим, амбівалентним і конотує, з одного боку, співчуття, а з іншого – неприязне ставлення до біженців, нерідко зумовлене їхньою поведінкою. Журналісти намагаються об'єктивно показати осіб, що переїхали до регіону, пор.: *Нам не треба штучно відбіленого іміджу переселенця, достатньо показати їх реальне обличчя* [3, 2014, № 74] і *Я знаю 80 процентів біженців і переселенців у Тернополі особисто і не можу стверджувати, що у нас нема таких людей, чий портрет малює суспільна думка* [3, 2014, № 74]. Найвищим ступенем експресії характеризуються контексти, де номінації концептуалізованого поняття вживаються в позиції зіставлення або в переносному значенні. Пор.: *Живемо в бабусі й дідуся, яких раніше ніколи й не знали. Вони нам чужі, але прийняли нас як рідних* [3, 2022, № 25] і *... приїхав до Києва вандал із Донеччини і вночі влаштував погром на Алеї Героїв Небесної сотні* [3, 2014, № 61]. Отож, з одного боку, маємо образ агресивного, хамовитого, проросійськи налаштованого переселенця, напр.: *... як схід вірить в розп'ятого хлопчика, так ми віримо в агресивного проросійськи налаштованого переселенця, який нас має за лохів* [3, 2014, № 74]; з іншого – знедоленого біженця у власній країні, напр.: *Більшість переселенців заслуговує на нашу любов, підтримку, на нашу ласку* [3, 2022, № 29].

Зауважимо, що одним із важливих завдань держави в сучасних реаліях є забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Газета як засіб масової інформації розміщує чимало матеріалів, де йдеться про різні гарантії для переселених осіб. Це дає змогу виокремити у структурі досліджуваної одиниці концептуальний фрагмент 'ті, які потребують правового захисту', об'єктивованій у таких контекстах, напр.: *На Тернопільщині 16000 людей отримали статус внутрішньо переміщених осіб – всім прибулим громадянам потрібно стати на облік* [3, 2022, № 24]; *Уряд продовжив термін отримання допомоги вимушеним переселенцям* [3, 2022, № 27]; *У Тернополі працює гуманітарний штаб підтримки армії та переселенців* [3, 2022, № 19].

У медіатекстах згадується також і спеціальний сайт із працевлаштування переміщених осіб, і «гаряча лінія» для переселенців, де організована реєстрація прибулих громадян, і різні проекти для біженців на зразок «Українці допомагають українцям» тощо.

Проте найчастіше газета «Вільне життя плюс» публікує матеріали, в яких реалізується інформація про допомогу, яка надається переселеним особам. Це в структурі відповідного поняття демонструє концептуальний смисл 'ті, які потребують допомоги'. Аналізовані тексти дозволяють стверджувати, що це багатоаспектний компонент, як і ті види підтримки, що їх отримують біженці. Так, у його межах розрізняємо низку інших смислів, як-от: 'ті, які отримують матеріальну допомогу', напр.: *Понад 300 біженців отримали допомогу* [3, 2022, № 18]; *Громади розселяють людей, організовують харчування, збори гуманітарних вантажів, тепер взялися за пошиття постільної білизни для переселенців* [3, 2022, № 25]; *Внутрішньо переміщені особи також можуть отримати ліки в рамках програми «доступні ліки» безкоштовно або з частковою оплатою* [3, 2022, № 23]; *Для переселенців ТМР підготувала спеціальні картки для проїзду в громадському транспорті* [3, 2022, № 19]; *Продукти, речі отримують переселенці, які замешкали і в нашому селі, й у Збаражі* [3, 2022, № 29]; 'ті, які потребують моральної підтримки', напр.: *Тернопільські медики та психологи обслуговують не лише тернополян, а й вимушених переселенців* [3, 2022, № 28]; *І дуже вразило, що в наш храм приходять усе більше переселенців* [3, 2022, № 29]. Автори публікацій привертають увагу до різних передвеликодніх акцій, які справили позитивний вплив на переселенців: це і майстер-класи з писанкарства, і саджання дерев, і спільні прибирання міста, і різні акції для дітей – спортивні змагання, зустрічі в бібліотеці тощо. Ось як прокоментувала уроки писанкарства одна з учасниць: – *Це було не просто заняття, а ед-*

нання з історією та традиціями нашого народу через творчість, знову і знову усвідомлення себе частинкою багатой духовності нації [3, 2022, № 27].

У межах вказаного смислу виокремлюємо також такі: 'ті, яким допомагають із працевлаштуванням': *Це дасть змогу працевлаштувати людей, які тимчасово до нас переїхали* [3, 2022, № 21]; 'яких підтримують громадські та церковні організації': *Окрему допомогу отримують переселенці від Товариства Червоного Хреста* [3, 2022, № 26] або *Церковна благодійна організація «Карітас» сьогодні приймає велику кількість біженців* [3, 2022, № 22]; 'яким забезпечують можливість навчатися': *Провели акцію із забезпечення дітей, які були змушені переселитися, рятуючись від російських агресорів, підручниками* [3, 2022, № 22] чи *Ще один проєкт від навчального закладу – курси з української мови для тимчасово переміщених осіб* [3, 2022, № 21].

Крім того, з попереднім тісно корелюють семантичні компоненти 'ті, турбота про яких лягла на плечі простих українців', напр.: *Від початку війни чоловік опікується переселенцями* [3, 2022, № 25] та 'допомагати яким для українців природно', напр.: – *Я зараз приведу сім'ю переселенців. – Переселенці – то переселенці. Треба – значить треба* [3, 2022, № 19].

Важливе функціональне навантаження несуть тексти про волонтерську діяльність українського народу під час воєнних дій, коли однаково важливо допомагати і захисникам України, і переселеним особам, напр.: *У Плотичі вирішили, що поки триває війна, годуватимуть членів тероборони й біженців* [3, 2022, № 19]; або *Заклади І. Парія від початку війни готували їжу для переселенців* [3, 2022, № 19]; чи *Один із найбільших волонтерських центрів нашого міста розташований у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка... Він охоплює різноманітні напрямки: від приготування їжі для захисників України та внутрішньо переміщених осіб – до психологічної підтримки та консолідації діяльності на інформаційному фронті* [3, 2022, № 21].

Чимало публікацій присвячено волонтерству, в якому задіяні внутрішньо переміщені особи, напр.: *Серед волонтерів – Ірина Векерик із Кривого Рогу* [3, 2022, № 27] або *Еліна розповідає, що тільки-но приїхала й відразу записалася у штаб волонтеркою* [3, 2022, № 23].

Попередні смисли увиразнює контекст, де йдеться про вміння українців самоорганізуватися, напр.: *Активно зорганізували допомогу тим, хто вимушено переселився зі східних регіонів держави* [3, 2022, № 29]; або *Усі проблемні питання щодо переселенців ми розв'язуємо оперативно* [3, 2014, № 94]; чи – *Радію, коли бачу, як згуртувалися люди і допомагають, хто чим може, – каже фермер* [3, 2022, № 23].

Крім розглянутих, структуру концептуалізованого поняття переселеної особи формують й інші смисли, як-от 'ті, для котрих важливе відчуття безпеки': *Тернопіль може стати місцем порятунку для підприємців і підприємств* [3, 2022, № 28] або *Тепер хлопчик та його сім'я у безпеці* [3, 2022, № 27]. Загалом у подібних контекстах експікується думка про Тернопільщину як безпечне місце для біженців, напр.: *Понад 24 000 вимушених переселенців знайшли притулок і порятунк у Тернопільській громаді* [3, 2022, № 28]; *Зустріли, як рідних – обігріли, нагодували, одягнули* [3, 2022, № 31].

Водночас біженці – це люди, 'які мають певні сподівання, очікування', напр.: *Усі ці люди, які приїдуть до нас зі сходу України, бачать зовсім іншу картину від тієї, яку їм насаджували довіг роки* [3, 2014, № 7] або – *А після завершення війни ми все відбудуємо... Можна лише уявити, з якою надією цього чекають ті, хто нині втратив свою домівку* [3, 2022, № 23]. Чимало матеріалів присвячено темі перенесення бізнесової діяльності переселенців на Тернопільщину, напр.: *Із біженцями, котрі хочуть перевезти свій бізнес до Тернополя, зустрівся міський голова... Вони хотіли би перенести і залишити виробництво в Тернополі, тим більше, що вже встигли помітити, як добре ставляться до тимчасових переселенців місцеві жителі* [3, 2014, № 57]. Як наслідок ... у кожного біженця потім буде своя історія, вже із цієї російсько-української війни [3, 2022, № 24].

Ще один із смислів об'єктивує інформацію про біженців як 'тих, котрі на собі відчули наслідки російської агресії', напр.: *Від початку війни лікарня прийняла більше 30 внутрішньо переміщених дітей* [3, 2022, № 33]. Відомості про негативні наслідки війни для біженців часто узагальнюються, напр.: *Зі сходу люди приїжджають у великому відчаї... Із болем у серці та сльозами на очах спостерігаю, як багато людей із міст, де ведуться бойові дії, змушені залишати свої домівки та перебиратися до нас, на Західну Україну, а той далі – за кордон* [3, 2022, № 25], а їх самих називають жертвами, напр.: *Тернополяни допомагають військовим, прифронтовим містам та жертвам російської агресії* [3, 2022, № 31].

Щодо інших концептуальних смислів, то вони в структурі досліджуваного поняття реалізуються рідше, зокрема такі: 'ті, які потребують Божого захисту', як-от у фрагменті з молитви за воїнів і тих, хто потерпає від війни, напр.: – *Благаємо Тебе, Боже, за тих, хто в скрутних життєвих обставинах, за біженців і за всіх тих, хто Твого милосердя та допомоги Твоїї потребують* [3, 2022, № 25] чи в інтерв'ю з митрополитом Василем Семенюком, напр.: – *Дякую, що ви прийняли і приймаєте у свої домівки переселенців. Господь Бог завжди є на боці тих, з ким правда та справедливість* [3, 2022, № 22] і 'ті, для яких розробляють спеціальні програми, проєкти тощо',

напр.: Одним із напрямків роботи є вивчення та удосконалення біженцями своєї української [3, 2022, № 24].

Окремо хотілося б акцентувати увагу на семантичному компоненті 'ті, які вміють бути вдячними': Люди, втікаючи від війни, знайшли притулок у нашому місті, самі запропонували збити щось корисне для громади. Вони вийшли на толоку, щоб навести лад у прибережній смузі річки Серет, зібравши сміття, вичистивши територію від чагарників, ну і щоб посадити дерева [3, 2022, № 27] або Гуртуються і працюють у кухнях школи, дитсадка, по домівках... Допомагають і переселенці, які зупинилися в нашому селі [3, 2022, № 23].

На жаль, трапляються серед досліджуваних газетних текстів і деструктивні, де реалізується ще один концептуальний смисл, зазвичай негативно маркований, а саме – 'ті, які асоціюються із загрозою, характеризуються негативною поведінкою', напр.: Днями... показали, як засмагають на березі водойми чоловіки зі сходу України. Кажуть, що таких біженців більше не прийматимуть [3, 2014, № 60-61] або ...зі сходу України тікають чоловіки призовного віку, а наших молодих хлопців відправляють на передову [3, 2014, № 67]. Промовистими в обох випадках є і заголовки: «Хто воює, а хто бізнес буде» та «Жителі Донбасу мають воювати за свою територію, а не тікати переселенцями на Захід».

Загалом мовна об'єктивація концептуалізованого поняття переселеної особи засвідчує його амбівалентну природу, причому переважають позитивні конотації, які демонструють співчутливе, доброзичливе ставлення до внутрішньо переміщених осіб.

IV. Висновки

Аналіз особливостей лінгвалізації поняття на позначення людей, змушених через загрозу власному життю змінити місце проживання, підтвердив, що це полісемантичний, когнітивно багатогранний, оцінно забарвлений концепт, дослідження семантико-когнітивної природи якого важливе під час розроблення рекомендацій щодо толерантних комунікацій із питань біженства на рівні держави, ЗМІ та громадськості, а також в інформаційно-аналітичній діяльності, пов'язаній із забезпеченням інформаційної безпеки в Україні.

Дослідження показало, що семантичні компоненти в структурі проаналізованого концептуалізованого поняття, реалізованого в тернопільській газеті «Вільне життя плюс», помітно розширюють лексикографічні тлумачення назв *переселенець*, *біженець*, *переміщена особа* тощо, насамперед через вказівки на напрям і причини переселення, необхідність соціальної та правової підтримки, очікування в майбутньому тощо, забезпечуючи в такий спосіб сприйняття проблеми біженства як такої, що пережита особисто. Авторам газетних публікацій повною мірою вдається переконати читачів у важливості допомоги тимчасово переміщеним особам, запобігаючи здебільшого деструктивним виявам в інформаційному просторі.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні інших медійних текстів, у яких проблеми переселених осіб знаходять найповніше вираження.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 5. С. 108–118.
2. Великий тлумачний словник української мови : у 2 т. / уклад. і гол. ред.: В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
3. Вільне життя плюс.
4. Журналістика : словник-довідник / авт.-уклад.: І. Л. Михайлин. Київ : Академвидав, 2013. 320 с.
5. Потятиник Б. В. Медіа: ключі до розуміння. Львів : ПАІС, 2004. 312 с.
6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 08.03.2022).
7. Словник синонімів української мови : у 2 т. / уклад. : А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. Київ : Наукова думка, 2000. Т. 2. 328 с.
8. Слухай Н. В., Снитко О. С., Вільчинська Т. П. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2011. 367 с.
9. Glossar zur Asyl und Migration 5.0. Europäische Migrationswerk. 2018. 421 s.
10. Vassiliou-Enz K., Ataman F., Lanzke A., Kumai Sh. Glossar der Neuen deutschen Medienmacher. Berlin : Neue deutsche Medienmacher e. V., 2014. 56 s.
11. Wierzbicka A. Lexicography and conceptual analysis. Ann Arbor : Karoma, 1985. 368 p.

References

1. Batsevych, F. S. (2010). Lihvokulturni aspekty komunikativnoi tolerantnosti [Linguo-cultural aspects of communicative tolerance]. *Sotsiohumanitarni problemy liudyny*, 5, 108–118 [in Ukrainian].
2. Busel, V. T. (Ed.). (2005). Velykyi Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].
3. Vilne zhyttia plus [Free life plus]. (2014, 2022) [in Ukrainian].
4. Mykhailyn, I. L. (Ed.). (2013). Zhurnalistyka: Slovnyk-dovidnyk [Journalism: Dictionary]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

5. Potiatynyk, B. V. (2004). Media: klucchi do rozuminnia [Media: keys to understanding]. Lviv: PAIS [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons from October 20, № 1706-VII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> [in Ukrainian].
7. Buriachok, A. A., Hnatiuk, H. M., & Holovashchuk, S. I. (Eds.). (2000). Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy u 2 t. [Dictionary of synonyms of the Ukrainian language] (Vol. 2). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
8. Sluhai, N. V., Snytko, O. S., & Vilchynska, T. P. (2011). Kohnitolohtolohiia ta kontseptolohiia v linhvistychnomu vysvitleni [Cognitology and conceptualism in linguistic light]. Kyiv: VPTS «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian].
9. Glossar zur Asyl und Migration 5.0. (2018). Europäische Migrationswerk [in English].
10. Vassiliou-Enz, K., Ataman, F., Lanzke, A., & Kumai, Sh. (2014). Glossar der Neuen deutschen Medienmacher. Berlin: Neue deutsche Medienmacher e. V [in German].
11. Wierzbicka, A. (1985). Lexicography and conceptual analysis. Ann Arbor: Karoma [in English].

Стаття надійшла до редакції 25.05.2022.

Received 25.05.2022.

Vilchynska T., Vilchynskiy O. Semantic-Cognitive Nature of the Conceptualized the Concept of Displaced Person in Media Text (on the Example of the Newspaper «Free Life Plus»)

The purpose of the article was to find out the semantic-cognitive the nature of the conceptualized concept to denote a person forced change their place of residence in 2014 and 2022 due to a threat to their own life in connection with the hostilities in Ukraine.

Research methodology. *The method of conceptual analysis was used as the main one, which involves identifying different semantic features of the concept, features of its verbalization, mental field and combines different techniques and techniques.*

Results. *The analysis showed that this concept, implemented in the regional edition, is polysemantic, cognitively multifaceted, evaluatively marked. In the studied media texts, it is characterized by an extensive system of names and significantly expands its semantics, primarily by indicating the direction and causes of resettlement, the need for social and legal support for displaced persons, their expectations in the future and more.*

Novelty. *The article for the first time implements a cognitive approach to the analysis of materials about migrants, widely presented in the Ternopil newspaper "Free life plus" for 2014, 2022.*

Practical significance. *Study of the semantic-cognitive nature of the conceptualized concept displaced person is important when developing recommendations for tolerant communications on refugee issues at the state, media and the public, as well as in analytical activities related to security information security in Ukraine.*

Key words: *relocated person, displaced person, refugee, conceptualized concept, media text, «Free life plus».*

Wilczyńska T., Wilczyński O. Semantyczno-kognitywna przyroda skonceptualizowanego pojęcia osoby przesiedlonej w tekście medialnym (na przykładzie gazety «Wolne życie plus»)

Celem badania występuje wyjaśnienie semantyczno-kognitywnej przyrody skonceptualizowanego pojęcia na poznaczenie osoby przesiedlonej, zmuszonej zmienić miejsce swojego zamieszkania w latach 2014–2022 ze względu na zagrożenie własnego życia w związku z działaniami wojennymi na Ukrainie.

Metodologia badania. *Wykorzystano główną metodę konceptualnej analizy, która polega na identyfikacji różnych semantycznych cech konceptu, osobliwości jego werbalizacji, pola mentalnego oraz łączeniu różnych metod i technik.*

Wyniki. *Przeprowadzono analizę, która pokazała, że wymieniony koncept, realizowany w wydaniu regionalnym, jest polisemantyczny, kognitywnie wieloaspektowy, wartościująco markowany. W badanych tekstach medialnych charakteryzuje się on rozbudowanym systemem nazw i istotnie rozszerza jego semantykę, przede wszystkim wskazując kierunek i przyczyny przesiedleń, potrzebę wsparcia socjalnego i prawnego dla osób przemieszczonych, ich oczekiwania w przyszłości i nie tylko.*

Nowość naukowa. *W artykule po raz pierwszy realizowano podejście kognitywne do analizy materiałów o przesiedleńcach, szeroko prezentowanych w tarnopolskiej gazecie „Wolne życie plus” za lata 2014, 2022.*

Znaczenie praktyczne. *Badanie semantyczno-kognitywnej przyrody skonceptualizowanego pojęcia osoby przesiedlonej ma istotne znaczenie w opracowywaniu rekomendacji dotyczących tolerancyjnej komunikacji w kwestiach uchodźstwa na poziomie państwowym, mediów i publiczności, a także w działalności analitycznej, związanej z gwarancją bezpieczeństwa informacyjnego w Ukrainie.*

Słowa kluczowe: *osoba przesiedlona, osoby przemieszczone, uchodźca, skonceptualizowane pojęcie, tekst medialny, «Wolne życie plus».*